

Middeleeuwse verering van de Heilige Dimpna in Geel

Het kleine stadje Geel in de provincie Antwerpen staat in de hele wereld bekend om een originele eeuwenoude behandeling, gebaseerd op de begeleiding van geesteszieken. De oorsprong van de familiale opvangpraktijk van dergelijke zieken, destijds gekoppeld aan de stricte naleving van een religieuze regelgeving, moet worden gezocht in de verering van de lokale heilige, Dimpna, en in de bijzondere toewijding die zij zou manifesteren ten opzichte van eenieder die behept was met 'waanzin' of met bijzondere psychologische stoornissen. Het doel van dit artikel is de geschiedenis van Dimpna en haar verering tijdens de Middeleeuwen samen te vatten, uitgaande van de oudste materiële getuigenissen, die vaak aanzien worden als stammend uit dezelfde tijd van de heilige en van haar sprituele raadgever, de heilige Gerebernus.

A. Dierkens, L.A. Finoulst en S. Lambot

Dimpna en Gerebernus

De geschiedenis van Dimpna en Gerebernus wordt verhaald in twee complementaire hagiografische teksten, opgesteld door een zekere Petrus, regulier kanunnik van het kapittel van Saint-Aubert in Kamerijk, tijdens het episcopaat van Guy (Guiard) I van Laon, met andere woorden tussen 1238 en 1248, en geschreven op verzoek van de religieuze verantwoordelijke (*persona*) van de kerk te Geel, geheten Stefaan van Braine (Braná of Brava). De *Vita sanctae Dymphnae* werd gekwalificeerd als 'hagiografische roman', met name door Leon van der Essen in zijn befaamde *Etudes sur les vitae des saints mérovingiens de l'ancienne Belgique* (1907), doch moet volgens de definitie van Hippolyte Delehay eerder worden aanzien als een 'hagiografische legende', met reële historische en topografische aanknopingspunten. Overigens bevat de tekst een aanzienlijk aantal clichés en thema's, die zorgvuldig werden onderzocht door Eerwaarde Heer Maurice Coens, en zeer recent nog door Alain Dubreucq en door Anneke Mulder-Bakker.

De *Vita* vertoont een abrupt einde, en het verhaal wordt verder gezet in de *Miracula sanctae Dymphnae*, die de mirakelen van de heilige verder weergeven. De twee teksten, relatief wijd verspreid gedurende de Middeleeuwen, werden in 1680 uitgegeven door de Bollandisten, met name op basis van een Geels manuscript, meestal aanzien als een rechtstreekse kopie van het toen reeds verloren gegane origineel. Beide teksten worden voorafgegaan door een proloog, die de lezer inlicht over de doelstellingen van de auteur en over de achtergronden van de uitgave. In een onderdeel van de proloog tot de *Vita* preciseert de auteur dat hij de oude legende als eerste op schrift had gesteld, nadat hij ze in het Nederlands had horen vertellen. Hieruit hebben sommigen opgemaakt dat er een verloren gegane Middelnederlandse versie van de *Vita* moet hebben bestaan, die als basis zou hebben gediend voor de tekst van Petrus van Saint-Aubert, zodat deze meteen één der oudste Nederlandstalige teksten ooit zou zijn geweest. Deze hypothese blijkt dus niet gegrond te zijn (fig. 1).

Volgens de *Vita* was Dimpna de dochter van een koning van Ierland. Niettegenstaande haar vader ongelovig was, bekeerde Dimpna zich tot het christendom en werd zij in het geheim gedoopt. Het overlijden van de koningin dompelde de koning in zware rouw en diepe wanhoop. Daar hij geen vrouw vond die zijn overleden echtgenote kon vervangen werd hij verliefd op zijn dochter, die hem aan zijn dierbare overledene herinnerde. Dimpna, daarbij geholpen door de wijze priester Gerebernus, wees elke vorm van toenadering van haar vader af. Om aan deze dramatische toestand te ontsnappen en teneinde zich in alle maagdelijkheid volledig aan God te kunnen wijden, vluchtte zij naar het continent, samen met Gerebernus en een stel circusartiesten.

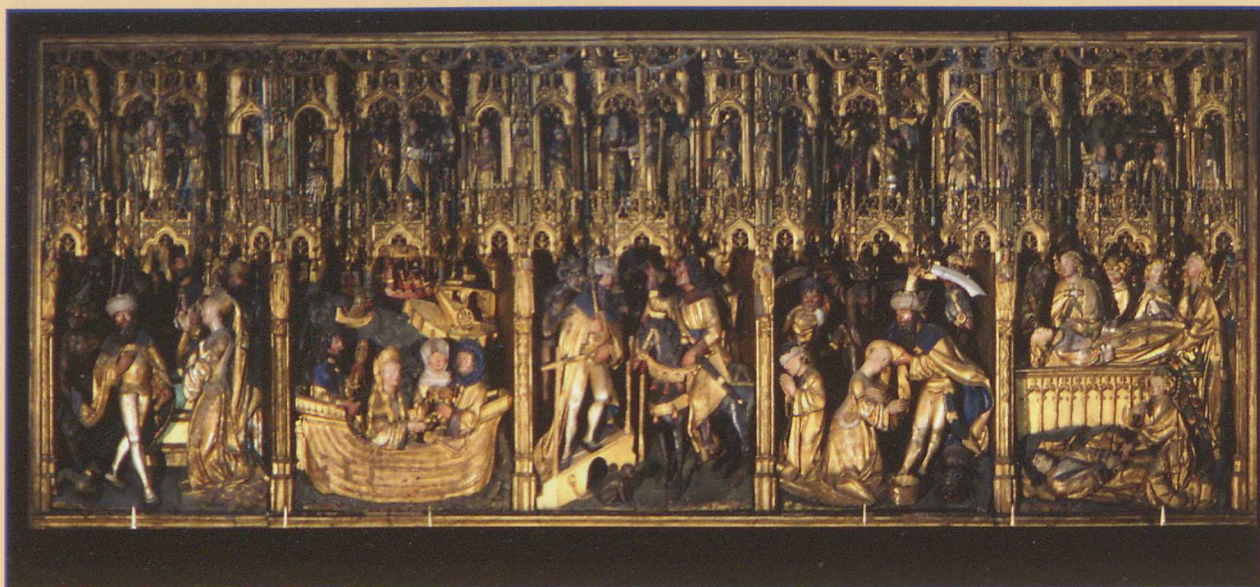
Aan land gegaan te Antwerpen gingen zij op zoek naar een afgelegen en vreedzame plek, waar zij zich konden terugtrekken. Deze vonden zij in Geel, in een recent in het bos geopende plek; daarenboven gaf een dichtbij gelegen bidplaats, toegewijd aan Sint Maarten, een extra dimensie aan deze plek. Dimpna en Gerebernus bouwden er een huisje en gingen er wonen.

De koning, die inmiddels op zoek was naar zijn dochter, ging eveneens in Antwerpen aan wal en stuurde zijn vertrouwelingen uit in alle richtingen. Uiteindelijk konden enkelen onder hen Dimpna vinden en de koning verwittigen. Deze snelde naar haar toe. Evenwel bleef Dimpna, nog steeds gesteund door Gerebernus, weigeren om met haar vader te trouwen. Hierop gaf de koning aan zijn onderdanen bevel om de priester te doden. Dit deed nochtans Dimpna niet van gedachte

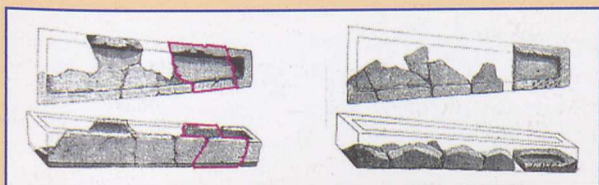
veranderen. Toen besliste haar vader om haar eveneens te laten vermoorden. Daar echter zijn onderdanen weigerden dit te doen, besloot de koning dit zelf te doen en onthoofdde zijn eigen dochter.

De beide achtergelaten lichamen werden enige tijd later eerbiedig begraven door de inwoners van Geel. Veel later besliste men om de lichamen op te graven en kwam men tot de bevinding dat ze zich in hermetisch afgesloten sarcofagen in witte steen bevonden: iedereen was verbaasd en meende dat dit alleen het werk kon zijn van engelen. Hier houdt de *Vita* plots op, zonder echt einde of besluit, behalve dan een *Amen*.

De *Miracula* vervolgen het verhaal. De bekendheid van de cultus van Dimpna en Gerebernus had zich inmiddels ver uitgestrekt. De bewoners van de Rijnstad Xanten besloten de twee lichamen te stelen. Als zogenaamde pelgrims kwamen zij aan in Geel, ontvreemdden er de sarcofagen (**fig. 2**); om ze met een kar mee terug te nemen. Achtervolgd door inwoners van Geel, plaatsten ze de sarcofagen op de grond, lieten er één van intact, openden de ander om er de relieken uit te halen, en gingen er mee op de vlucht. De intacte sarcofaag bleek die van Dimpna te zijn; de meegenomen relieken behoorden toe aan Gerebernus en werden triomfantelijk ingehaald in Xanten. De inwoners van Geel brachten de sarcofaag met Dimpna terug naar hun stad en startten met uitbreidingswerken van hun kerk. Ze besloten Dimpna's relieken uit de stenen sarcofaag over te brengen in een schitterend schrijn, gefinancierd door de gemeenschap. Bij het openen van de sarcofaag werd op de borst van de overledene een rode bak-



Figuur 1. Fragment van het Sint-Dimpnaretabel (1515) uit de Sint-Dimpnakerk. © OMV Gasthuismuseum St. Dimpna, Geel.



Figuur 2. Fig. Links, de sarcofaag, toegekend aan Dimpna. Rechts, deze toegekend aan Gerebernus. Het fragment, aangeduid met een rode lijn, is uitgesteld in het Gasthuismuseum van Geel (inv. n° 02074). De andere fragmenten worden bewaard in een *ciborium* achteraan het koor van de Sint-Dimpnakerk te Geel (inv. n° SDK K1). Afbeeldingen, afkomstig uit P. D. Kuyl, *Gheel vermaerd door den eerdienst der Heilige Dimpna*, Antwerpen, 1863, p. 60.

steen gevonden, waarop de naam van Dimpna stond gegrift (*Hic jacet sancta virgo et martyr Dympna*) (fig. 3). Hierdoor ontstonden de mirakelverhalen van Dimpna: bestraffing van een heiligschenner die de identiteit der Dimpna-relieken betwijfelde; genezing van een timmerman die zich bezighield met de herstelling van het dak van de kerk in Geel; vrijlating van een onterecht gevangen genomen daklegger; genezing van drie bezetenen (een vrouw en twee kinderen); genezing van zieken die leden aan Sint Vitusziekte (ergotisme); verrijzenis van een verdronken kind.

Het is moeilijk op basis van een dergelijk verhaal de vaak fictieve van de echt reële gegevens te scheiden: de historische figuur van Dimpna ontsnapt ons immers volkomen. Een aantal historici aarzelt zelfs niet om te beweren dat Dimpna nooit bestaan heeft, en het verhaal slechts het resultaat is van een eerder literaire bewerking van een plaatselijke oude legende. Inderdaad doet de vorm van het verhaal sterk denken aan hagiografische teksten uit die tijd, terwijl weinig of geen waarde kan worden gehecht aan de Ierse oorsprong van de heilige, noch aan haar vlucht voor haar opdringerige belager of aan het verhaal van haar incestueuze vader, die zijn eigen dochter vermoordt. Zo zijn ook alle dialogen – in het bijzonder de lange pleidooien van Gerebernus over de maagdelijkheid – het gevolg van de wens van de hagiograaf om van Dimpna een modelfiguur te maken. Zonder twijfel heeft de schrijver een uitstekende pen en citeert hij met gemak Bijbelse teksten, en soms ook antieke schrijvers. Verder heeft hij een bijzonder duidelijke voorkeur voor het thema van de Liefde, dat in het midden van de 13^e eeuw fel in de mode was.

Toch zijn tal van elementen uit het verhaal ingebed in een veel breder perspectief, met name de geschiede-



Figuur 3. Het reliek met de rode baksteen. © OMV Gasthuismuseum St. Dimpna, Geel.



Figuur 4. De reliëkkast. Tijdens de noveen moesten pelgrims een aantal keer onder de reliëkkast doorkruipen en genezing van Sint-Dimpna afsmeaken. © OMV Gasthuismuseum St. Dimpna, Geel.

nis van Geel en haar cultusplaatsen. De analyses van de resten van de sarcofaag, van de baksteen met de inscriptie van de Heilige Dimpna en van de relieken die bewaard worden te Geel, nopen immers tot enige reflectie. Hetzelfde geldt trouwens ook voor de indirecte verwijzingen naar het Premonstranten-milieu (Antwerpen, Xanten), dat betoelaagd werd door de adellijke familie Grimbergen-Berthout uit Geel. Daarnaast werd Gerebernus wel degelijk vanaf de 13^e eeuw vereerd in de omgeving van Xanten (in Sonsbeck, gelegen in het Kreis Wezel, Noordrijn-Westfalen).

Sarcofagen, ingegrifte baksteen en relieken

Indien men Laure-Anne Finoulst volgt (**kader 1**), werden niet twee, doch slechts één sarcofaag (met kuip en deksel) bewaard in de kerk van Geel, en dan nog fragmentair.

Deze veronderstelling lijkt goed overeen te komen met de versie uit de *Vita Dymphnae*: de sarcofaag (van Gerebernus) zou in stukken zijn geslagen door de inwoners van Xanten, toen deze er de relieken uit hebben weggenomen. De hagiograaf blijft hierover zwijgzaam, wat suggereert dat de inwoners van Geel de fragmenten ter plaatse zouden hebben achtergelaten. De andere sarcofaag die intact naar Geel werd terug gebracht, heeft men hardhandig moeten vernietigen om de relieken te kunnen overbrengen in het nieuwe houten schrijn (**fig. 4**). Kortom, de fragmenten die heden ten dage in Geel worden bewaard, zouden behoren tot de sarcofaag van Dimpna. Overigens zou de witte steen, zoals aangegeven in de *Vita*, volledig ongebruikelijk zijn in de betreffende regio en sterk verschillen van de donkere gesteenten uit de Antwerpse Kempen. Deze vaststelling werd recent door meerdere geologische onderzoeken bevestigd. Ze tonen aan dat de kalksteen waarin de sarcofaag werd gehouwen, afkomstig is van het Hoge Maasbekken, zoals trouwens de meerderheid van de 'mosaanse' sarcofagen uit de Hoge Middeleeuwen. In de betreffende periode (7^e-8^e eeuw) werd dit type sarcofaag meestal vervaardigd voor de aristocratie en veelvuldig aangetroffen in oude christelijke cultusplaatsen.

De zogenaamde 'Sint Dimpna-steen' is eveneens zeer oud. Stephanie Lambot heeft vastgesteld (**kader 2**) dat dit baksteenfragment twijfelloos overeenkomt met de vermelding in de *Miracula*, zelfs indien de hierin vermelde inscriptie ten enen male niet kan overeenstemmen met wat op de steen is ingegrift. Men heeft aangetoond dat de letters op een reeds gebroken steen werden aangebracht en dat de tekst nooit langer kan geweest zijn dan de letters NA/DIPH, wat men vervol-

gens (terecht of ten onrechte) als DI(M)PHNA heeft geïnterpreteerd. Toch blijkt de datering op paleografische gronden wel degelijk overeen te komen met de 8^e eeuw.

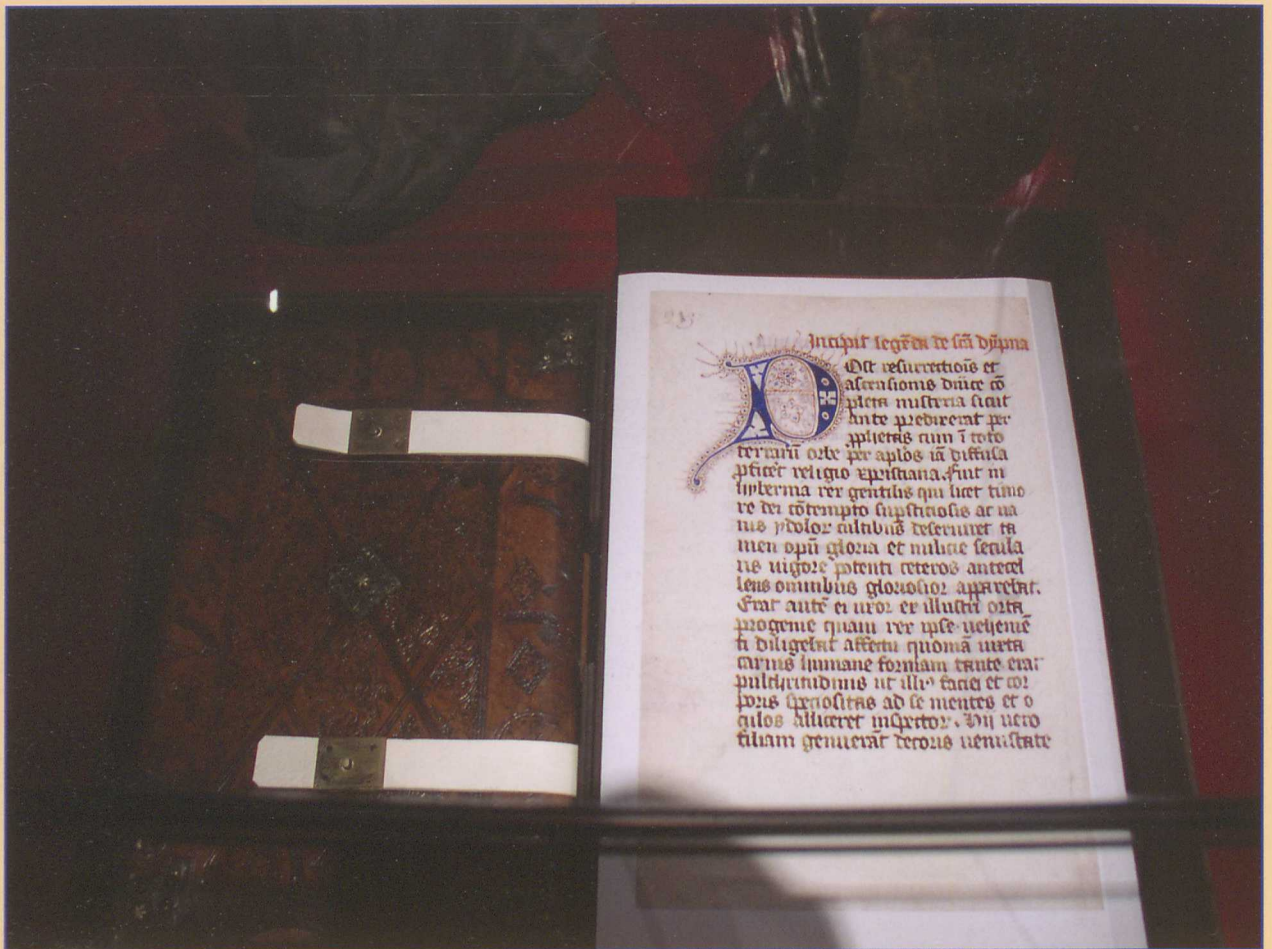
Er zijn aldus slechts twee mogelijke oplossingen, afhankelijk van de betrouwbaarheid van de paleografische criteria en van de kennis der epigrafisten: ofwel aanvaardt men die datum en is de ingegrifte steen een endootaf die in de sarcofaag werd geplaatst tijdens de begraving van de overledene in de 8^e eeuw; ofwel aanvaardt men die datum niet, en koppelt men de vondst van de ingegrifte steen aan de (her)ontdekking van de sarcofaag en aan de 'echte' start van de verering van Dimpna in de 12^e of begin 13^e eeuw. Hoe het ook zij, deze baksteen speelde een belangrijke rol in de religieuze genezingspraktijken van bezetenen, want hij werd in de Late Middeleeuwen en de Moderne Tijd rond de hals van de zieken gehangen, terwijl de priester bijzondere gebeden prevelde.

Tenslotte levert de analyse van enkele relieken toegeschreven aan Dimpna en Gerebernus, belangrijke bijkomende gegevens op. Deze onderzoeken, verricht aan de laboratoria van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium te Brussel, hebben aangetoond dat er in Geel twee dijbeenderen worden bewaard, afkomstig van een jonge en graciele vrouw, alsmede één steviger femur, waarschijnlijk afkomstig van een man. De datering van deze drie beenderen is vrijwel dezelfde, en situeert zich in de 8^e eeuw. Het onderzoek van een onderkaak, toegeschreven aan Gerebernus en bewaard in een relikwie-monstrans van de 16^e eeuw, wijst er op dat dit skeletstuk rond het jaar 1000 moet worden gedateerd, en dus niet mag geassocieerd worden aan de drie femora.

Het belang van de *Vita* en de *Miracula sanctae Dymphnae*

De geschiedenis van Dimpna kadert volledig in de context van de eerste helft van de 13^e eeuw. Anneke Mulder-Bakker heeft namelijk aangetoond dat het beeld van de maagd-martyr, gecreëerd door Petrus van Saint-Aubert, in zekere zin de tegenhanger is van de *mulieres religiosae* die men aantreft in het bisdom Luik (in het bijzonder Maria van Oignies, Lutgarde van Tongeren en Julienne de Cornillon).

Zij heeft de nadruk gelegd op de structurele banden tussen de *Vita Dymphnae* en een andere *Vita* uit dezelfde tijd en dezelfde geografische regio, met name van de heilige maagd Oda, vereerd in Sint Oedenrode: maagdelijkheid, verband met het woud en met ontginningen, belang van de sarcofaag, enz.



Figuur 5. De eerste pagina uit het *Vita Dymphnae*. © OMV Gasthuismuseum St. Dimpna, Geel.

De redactie van de verhalen van de *Vita* (fig. 5) en de *Miracula sanctae Dymphnae* werd toevertrouwd aan Petrus van Saint-Aubert, de broer van de aartsdiaken van Antwerpen, die zeggenschap had over Geel. Het initiatief tot de opdracht was mogelijk afkomstig van de *persona* van Geel, meer waarschijnlijk van de bisschop van Kamerijk, Guiard de Laon, een theoloog die zeer erg gesteld was op eucharistische waarden en op idealen van maagdelijkheid en puurheid. Waarom? De vroege geschiedenis van Geel is nauw verbonden met die van één der grootste families der Brabantse aristocratie, nl. de Berthout-familie. Meest waarschijnlijk heeft het huwelijk, in het midden van de 12^e eeuw, van Wouter I Berthout († 1180) met Margaretha, dochter en erfgename van de Heer van Grimbergen, de bezittingen van de Berthouts uitgebreid met de regio Waverwoud en het land van Geel. De eerste vermelding van Geel in de geschreven bronnen vindt men terug in een tekst die het grondbezit van de abdij van Grimbergen bevestigt, een tekst die precies dateert uit die vroege jaren (1155). De verdeling van het familiebezit tussen de kleinkinderen en later de achterkleinkinderen

van Wouter I brengt een groot patrimonium aan het licht in de nabijheid van Geel tijdens de eerste helft van de 13^e eeuw. Van dan af dateert de systematische uitbatingspolitiek van het Geelse gebied. De resten van een Romaans oratorium, welke tijdens de archeologische opgravingen werden ontdekt onder de huidige gotische kerk zijn er een sprekend voorbeeld van. De bloeiende landelijke heerlijkheid van Geel kreeg een vrijheidscharter van Hendrik I († 1251) of Hendrik II († 1292) Berthout op een ogenblik dat (samenwerking of economische rivaliteit?) de hertog van Brabant de nieuwe steden Herentals, Turnhout en Arendonk stichtte. Het ontstaan en de ontwikkeling van de cultus van Dimpna dienen in deze context te worden gezien, die dankzij de *Vita* en de *Miracula* gekenschetst kon worden. Niet ver van het centrum van de landelijke agglomeratie Geel en haar aan Sint Amandus toegewijde kerk, en vrij dicht bij een klein oud oratorium gewijd aan Sint Maarten, vinden de inwoners van Geel in het bos twee sarcofagen, die kennelijk deel uitmaakten van een necropool uit de Merovingische tijd (7^e-8^e eeuw). Bij

het openen van één dezer sarcofagen ontdekten zij de ingegrifte steen met een in de regio onbekend opschrift (Dimpna). Deze ontdekking gaf dan aanleiding tot een locale verering, gepaard aan een ‘legende’, waarvan heel wat elementen werden geput uit de andere *Vitae* van die tijd en andere het gevolg waren van de identificatie met de heilige. De hagiografische tekst, die inderdaad rond 1240 werd opgesteld, verenigt sommige mijlpalen van een opkomende verering: de oprichting van deze nieuwe vrij grote kerk; de financiering van een ijzeren schrijn door de gemeenschap van Geel; en de plechtige en officiële overdracht van de relieken van Dimpna door de bisschop van Kamerijk.

Deze hagiografische elementen worden niet gesitueerd in de tijd en de hagiograaf Petrus zegt uitdrukkelijk dat hij deze niet in de oudere door hem geraadpleegde geschriften heeft kunnen terugvinden (*Miracula*, IV).

De data die men herhaaldelijk in de historiografie kan vinden (de dood van Dimpna rond 600, de diefstal van de relieken in de 9^e eeuw, de verheffing van de relieken in de 10^e eeuw, enz.) zijn uitvindingen van het einde der 15^e eeuw en hebben geen wezenlijke waarde. Wanneer men de hierboven vermelde parameters in acht neemt, en gezien er geen vermelding van Dimpna bestaat voor de tekst van de *Vita* (bij voorbeeld in een liturgische kalender of een heiligenlitanie), plaatst men dit uiteraard op het einde van de 12^e, begin 13^e eeuw.

Deze chronologische datering komt ook overeen met de eerder onverwachte ‘samenhorigheid’ van Dimpna met een heilige man, vereerd in de buurt van Xanten.

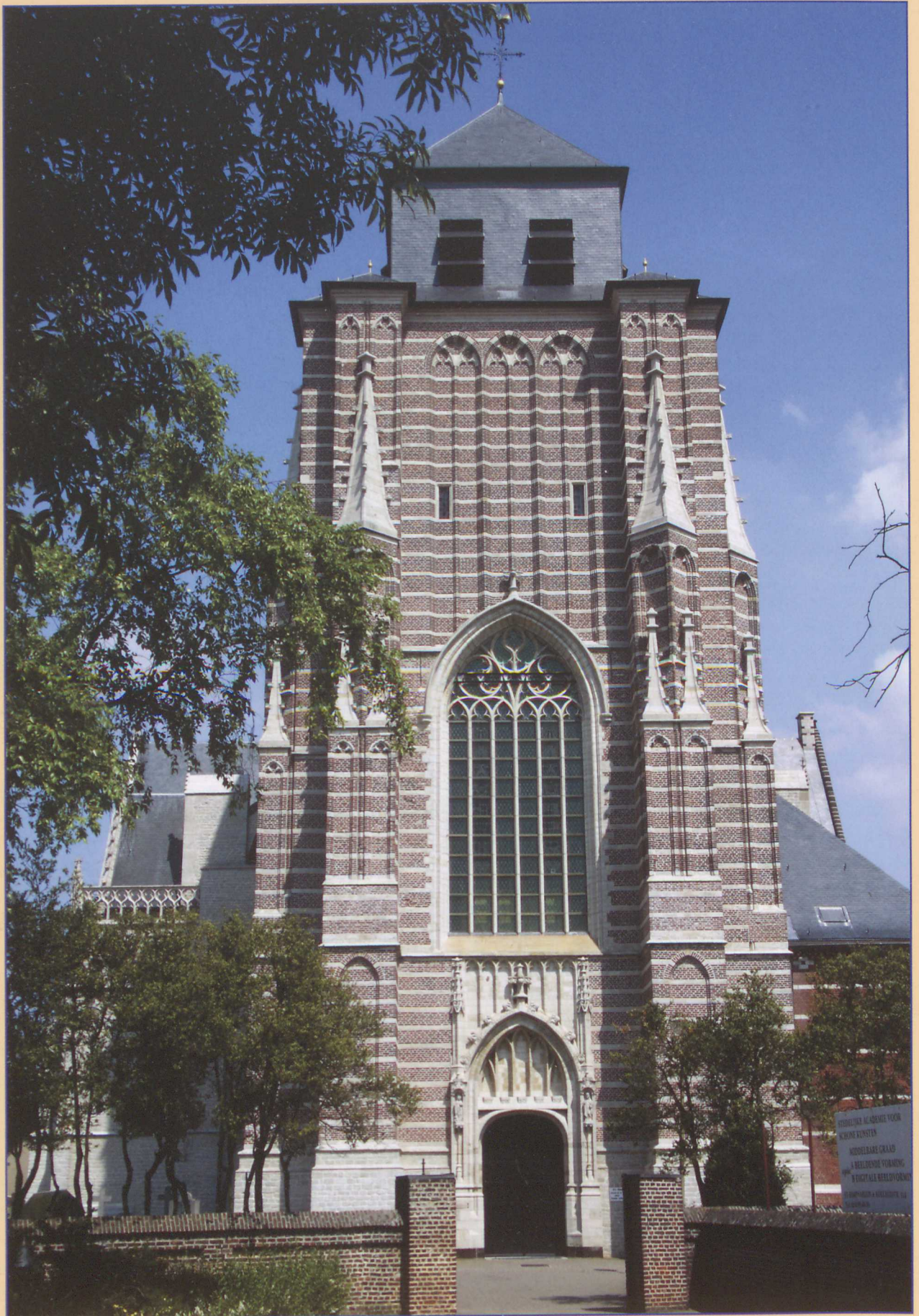
De geschiedenis van Sonsbeck, waar de relieken van Gerebernus worden bewaard en vereerd, geeft aan dat na een conflict met het kapittel van Xanten, waar zij van af hing, de kapel van Sonsbeck de rang verkreeg van parochiekerk in het prille begin van de 13^e eeuw (1203). Zouden de banden tussen de familie Grimbergen-Berthout en de kanunniken van Xanten, vastgesteld in het midden van de 12^e eeuw, zich misschien dermate hebben verder gezet, dat ze deze ‘overtollige’ relieken, afkomstig van Geel, aan de nieuwe kerk van Sonsbeck zouden hebben afgestaan?

De hagiografische traditie van Gerebernus vloeit volledig samen met deze van Dimpna, en men vindt in de *Vita sanctae Dymphnae* een levendig eerbetoon aan Gerebernus, een modelpriester met een onbesproken kuisheid. Overigens vindt men nergens bij de hagiograaf een negatief oordeel over de diefstal der relieken, verricht door de inwoners van Xanten ten koste van Geel. Het ‘verhaal’ van de diefstal, waarvan men zeer gemoedelijk de gevolgen aanvaardt, doet onwillekeurig denken aan een ‘minnelijke schikking’.

De cultus van Dimpna in Geel tijdens de Late Middeleeuwen

De verering van Dimpna kadert dus in de ontwikkeling van Geel en haar omgeving in de 13^e eeuw. En zelfs indien ze zich bij aanvang moest afzetten tegen plaatselijke weerstanden (heeft bij het eerste der mirakels van Dimpna, een inwoner van Geel niet getwijfeld aan de identiteit van Dimpna? [*Miracula*, V]), de gemeenschap van Geel heeft ze zeer snel overgenomen. Anders kan men niet begrijpen waarom de Heer van Geel, Hendrik II Berthout, die kennelijk rond 1270 relieken van Dimpna wilde laten overbrengen naar zijn residentie in Oosterlo, zijn project heeft moeten opgeven en zijn speciaal hiervoor gestichte kapelanij naar Geel heeft laten overbrengen. Enkele decennia later wordt de Romaanse kerk, waarvan men archeologische overblijfselen heeft teruggevonden, omgebouwd tot de actuele gotische kerk (werken van 1349 tot 1479) (fig. 6). En zelfs als het succes van de verering op zich niet de verklaring geeft van de hospitaal-infrastructuur en de huisvesting (het ziekenhuis van Geel werd gesticht in 1286 door diezelfde Hendrik II Berthout), toch wordt dit hierdoor zeer waarschijnlijk en zal het er toe hebben bijgedragen.

Overigens dient te worden opgemerkt dat de wonderen, toegeschreven aan Dimpna in het midden van de 13^e eeuw zeer verscheiden zijn, zoals zij toendertijd aan menig heilige werden toegeschreven, en dat de twee mirakels met betrekking tot het verlossen van de bezetenen niet volstaan om een zekere specificiteit te suggereren in verband met waanzin of geestesziekten. De eerste echte getuigenis in die zin gaat blijkbaar terug tot de vroege 15^e eeuw: een acte van 1412 verleent inderdaad 100 aflaatdagen aan diegenen die giften bezorgen om de armen te voeden die genezing komen zoeken bij de heilige Dimpna, en bijzonderlijk diegenen met geestesziekten. De overgang van een ‘algemeen’ heilige naar een ‘gespecialiseerde’ heilige is een fenomeen dat de historici goed kennen, en dat vaak zijn oorsprong vindt in één of andere episode van het leven van de heilige. Hier is het de ‘waanzin’ van de vader van Dimpna, die zeer logischerwijze de heilige tot beschermvrouw van de mentaal gehandicapten heeft gebracht. Specifieke rites, goed onderzocht in het geval van Geel, werden aldus progressief op punt gesteld, onder de zorgvuldige controle van de geestelijken, die de relieken en verering van Dimpna in stand hielden. Het is trouwens een van de belangrijkste doelstellingen geweest van het kapittel der kanunniken, dat in Geel in 1562 werd gesticht.



Figuur 6. De Sint-Dimpnakerk. © OMV Gasthuismuseum St. Dimpna, Geel.

Kader 1. De sarcofaag (sarcofagen) van de Late Middeleeuwen, bewaard te Geel

Volgens de *Vita* en de *Miracula sanctae Dymphnae* zijn het niet gewoonweg de lichamen van de heiligen Dimpna en Gerebernus, doch twee witte sarcofagen, die tijdens de opgravingen werden gevonden (*Vita* XXIII). Na hun plaatsing in de eerste kerk, werden ze door bedevaarders van Xanten gestolen, nadat ze de sarcofaag van Gerebernus hadden vernietigd (*Miracula* III). De sarcofagen werden gerecupeerd en opnieuw in de kerk geplaatst. De erkenning en 'verheffing' van de relieken zouden later hebben plaats gevonden.

In 1861 werd de houten kist met de resten van de sarcofaag (sarcofagen) geopend. De reconstructie van toen bracht twee identieke trapeziumvormige kuipen uit kalksteen aan het licht, afkomstig uit de hoge Maasvallei. De identificatie van deze kuipen werd tijdens een recente grafische reconstructie hernomen (1962). De lichamen zouden er in geplaatst zijn geworden na het verdwijnen van de vlezige delen, gezien geen enkele wijziging aan de steen werd opgemerkt. Behoudens de fragmenten werd een steen van 35 cm² gevonden in één van de twee kuipen, die de inscriptie NA/DIPH toonde, wat suggereerde dat het hier om de sarcofaag van de heilige ging (fig. 7).

Toch blijken de resten van de twee sarcofagen precies dezelfde afmetingen te hebben (lengte: 190 cm; gemiddelde breedte 52 cm; hoogte aan het hoofd 30 cm; hoogte aan de voet 22 cm; dikte van de wanden 4 tot 8 cm). De staat van bewaring van de fragmenten laat niet toe met zekerheid de hoogte vast te stellen van de kuip van de sarcofaag, toegeschreven aan de hl. Gerebernus. Wat de sarcofaag van de Heilige Dimpna betreft, de hoogte en de licht afgeronde vorm doen eerder denken aan een deksel. Dit zou de afwezigheid kunnen verklaren van tekens van ontbinding van het lichaam. Men zou dus de hypothese kunnen formuleren dat niet twee, doch slechts één sarcofaag (kuip en deksel) in Geel bewaard zijn gebleven.

De typologie van deze sarcofaag komt overeen met deze die men in hoofdzaak terugvindt in de Maasvallei, meestal gedateerd in de 7^e-8^e eeuw. Deze datering komt overeen met deze der relieken, waarvan de analyse toeliet te besluiten dat ze van een jong meisje en een oudere man afkomstig zijn, die waarschijnlijk in de 8^e eeuw hebben geleefd. Doch zelfs als deze dateringen zouden overeenstemmen, betekent dit niet dat dit de heiligen zelf zijn.

Laure-Anne Finoulst



Figuur 7. De sarcofaag. © OMV Gasthuismuseum St. Dimpna Geel.

Kader 2. De steen toegeschreven aan Dimpna

Een fragment van rode baksteen (Geel, Gasthuismuseum Sint-Dimpna, inv. 3173/SDK) van onregelmatige vorm (lengte: circa 5 cm, hoogte circa 6,8 cm.) werd ontdekt in een sarcofaag, gevonden niet ver van de huidige herk Sint Dimpna te Geel (*Miracula*, IV). Hij draagt de letters NA/DI(M)PN. De auteurs die deze tekst hebben geïnterpreteerd, hebben gepoogd deze in verband te brengen met de Heilige Dimpna en met de corresponderende teksten, geredigeerd tussen 1238 en 1248 door Petrus, een kanunnik van het kapittel van Saint-Aubert van Kamerijk. Twee hypothesen werden voorgesteld.

Volgens de ene zou het object overeen komen met een fragment *later rubeus* (rode baksteen), dat volgens de *Miracula* gevonden werd op het lichaam van de heilige in een sarcofaag in witte steen tijdens de 'verheffing' van de relikven. Een inscriptie zou er zijn op aangebracht om toe te laten de overledene later te identificeren: *Hic jacet sancta virgo et martyr Dympna* ('Hier ligt de heilige maagd en martelaar Dimpna', *Miracula*, IV). Op het fragment, zou NA dan overeen komen met (SA)N(CT)A en DIMP met DIMPNA.

Volgens anderen zou de tekst volledig onder de huidige ons bekende vorm zijn bewaard gebleven. De naam van de heilige zou bestaan uit de letters DI(M?)PH, met erboven om redenen van ruimtetekort, de twee overige letters NA. Deze wijze van overschrijven van idiomen werd onder meer ook op angelsaksische munten vastgesteld.

Geen der beide hypothesen weerstaat echter volledig de kritiek. Inderdaad de klassieke afkorting van SANCTA is SCA en niet NA of SNA, enz. Daarenboven lezen we DI(M)PN en niet DI(M)PH.

Volgens de auteurs werd dit steenfragment gedateerd in de 7^e, 8^e of 9^e eeuw. Recent is M.H. Koyen de laatste veronderstelling bijgetreden op basis van archeologische en paleografische gegevens. Enerzijds is de aan Dimpna toegeschreven sarcofaag – zoals overigens de sarcofaag van Gerebernus – van trapezoïdale vorm en behoort tot een type dat gebruikt werd tussen de 7^e en de 10^e eeuw. Anderzijds, niettegenstaande de verticale strepen boven de letters wijzen op de 7^e of de 8^e eeuw, doen de elegante capitalen eerder denken aan de 9^e eeuw. De steen zou dus in de witstenen sarcofaag zijn gebracht tijdens de inhumatie of tijdens de eerste opening van de sarcofagen (die dan in de 9^e eeuw moet hebben plaats gevonden).

Met andere woorden, zoals boven werd aangetoond, is er geen enkel bewijs – behoudens de hypothetische lezing van de naam Dimpna op de rode baksteen – dat de witstenen sarcofagen die in Geel werden opgegraven zeker deze zijn van Dimpna en Gerebernus. De analyse van de letters is niet in tegenspraak met de datering van de 9^e eeuw, gezien de karakters klassieke kapitalen zijn waarvan de uiteinden eindigen in driehoekige verdikkingen, en de D en de buik van de P zeer goed afgerond zijn. Toch kan het eind van de 8^e of de 10^e eeuw niet volledig worden uitgesloten.

In 1961 hebben de laboratoriumanalyses van het fragment helaas geen definitief resultaat opgeleverd.

Stéphanie Lambot



Figuur 8. Fragment van de rode baksteen. © OMV Gasthuismuseum St. Dimpna, Geel.

Literatuur

- Croenen G. *Familie en macht. De familie Berthout en de Brabantse adel*. Leuven 2003.
- Dubreucq A. *Le mariage dans la Vie de sainte Dimphe (sic)*. in: Rouché M (ed.), *Mariage et sexualité au Moyen Âge. Accord ou crise?* Parijs 2000, 53-68.
- Finoulst LA. *Les sarcophages du Haut Moyen Âge dans le Benelux actuel (V^e – X^e s.)*. *Catalogue, état de la question et perspectives de recherches*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling Archeologie en Kunstgeschiedenis, Vrije Universiteit Brussel 2006, 3 delen, m.n. 2, 32-36.
- Koyen MH. *Gezinsverpleging van geesteszieken te Geel tot einde 18^{de} eeuw*. Geel 1973 [Jaarboek van de Vrijheid en het Land van Geel 13].
- Lambot S. *Corpus inscriptionum Medii Aevi Belgii I: Inscriptions antérieures à 1100*. Brussel, in druk.
- Mulder-Bakker A. *Gendering Medieval Martyrdom. Thirteenth-Century Lives of Holy Women in the Low Countries*, in: Leemans J (ed.), *More than a Memory. The Discourse of Martyrdom and the Construction of Christian Identity in the History of Christianity*. Leuven/Parijs/Dudley 2005, 221-239.
- Onkelinx Y. *Het Leven van de H. Dimpna, volgens hs. KB 388 uitgegeven (...)*. Jaarboek van de Vrijheid en het Land van Geel 18 (1981) 73-132.
- Roosens E. *Geel, een unicum in de psychiatrie*. Antwerpen/Amsterdam 1977.
- Steurs W. *Une seigneurie en Campine: Geel au XIII^e siècle*. In: *La Belgique rurale, du Moyen Âge à nos jours. Mélanges offerts à Jean-Jacques Hoebanx*. Brussel 1985, 101-119.
- Strydonck M van, Eryvncq A, Vandenbruaene M en Boudin M. *Relieken: echt of vals?* Leuven 2006, 101-110.

- Strydonck M van, Boudin M en Eryvncq A. *Isotopisch onderzoek van de beenderen toegeschreven aan de Heilige Dimpna en de Heilige Geerebermus*. Jaarboek van de Vrijheid en het Land van Geel 37 (2002) 175-190.

- *Vita* (BHL 2352) en *Miracula* (BHL 2353) van Dimpna [Godefried Henschenius (ed.)] in *Acta Sanctorum*, Mei, d. III (1680; 3^e ed. 1866), 478-484 en 484-487. Zie desbetreffend ook: <http://www.narrative-sources.be> Po16 et Po17.

Vertaling: R. Van Hee

Prof.dr. Alain Dierkens

Université Libre de Bruxelles
Brussel
adierken@ulb.ac.be

Laure-Anne Finoulst

Aspirante FRS-FNRS, Université Libre de Bruxelles
Brussel
lfinouls@ulb.ac.be

Stéphanie Lambot

Aspirante FRS-FNRS (2005-2010), Université Libre de Bruxelles
Brussel
lambots@msn.com